

TÜRK SİYASAL HAYATINDA BİR AYDIN PROFİLİ: DOĞAN AVCIOĞLU

A PROFILE FROM TURKISH POLITICAL LIFE:DOĞAN AVCIOĞLU

Işıl ÇAKAN*

ÖZET

Asker-sivil aydınların Türk siyasal hayatında etkin olarak işlev üstlenmesi olgusu Osmanlı geleneğinin bir uzantısı olmasının yanısıra, toplumda sınıf temelindeki eksikliklerin asker-sivil bürokratları yönetici gücün baskın bir unsuru haline dönüştürdüğü düşüncesiyle açıklanabilmektedir. Osmanlı Devleti'nden Kurtuluş Savaşı'na yarı-sömürgeleşmeye karşı konumlanışın da bu toplumsal katman tarafından üstlenildiği bilinir. Gerek bu geleneğin etkisi, gerekse 1960'lerden başlayarak Türk toplumu için uygun gelişme-kalkınma yolu arayışlarında aydınların konumu Türk siyasal hayatında tartışılan önemli bir siyasal tema olur. İşte bu dönemde, **Yön** Dergisi çerçevesinde Türk toplumu için Üçüncü Dünya ülkelerindeki kalkınma arayışlarına benzer bir gelişme teorisi de Doğan Avcioğlu tarafından oluşturulacaktır. Bu çalışma, Türk aydın profili içinde Avcioğlu'nun Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk siyasal yaşamına bakışını ve kendisinin de içinde bulunduğu küçük burjuva aydınları eyleme geçirmeyi amaçlayan sosyalist gelişme modelinin ortaya konulmasını amaçlamaktadır.

Anabtar Sözcükler: Doğan Avcioğlu, Aydın, Asker-Sivil Bürokrat, Kalkınma, Yön Dergisi

ABSTRACT

The active role of military-civil intelligentsia in Turkish political life is explained by the socio-political legacy of the Ottoman Empire as well as the fact that the lack of class based society led to the process in which military-civil intelligentsia became the dominant part of ruling power. It is also known that the measures and reactions against the colonization of the country from the Ottoman Era to the War of Independence was also demonstrated by this social stratum. Both because of that legacy and because of the positions of the intelligentsia during the debates over proper development path for the Turkish society of 1960s, military-civil intelligentsia became an important political theme. Right at that period a leading figure from the circle of Yön Journal, Doğan Avcioğlu, formed and articulated his theory of development for Turkey as a third world country. This study aims at exploring, with the case of Doğan Avcioğlu, the transition of Turkish intelligentsia identity and the socialist development project that aimed at activating the petit-bourgeois intellectuals.

Keywords :Doğan Avcioğlu, Intelligentsia, Civil-Military Bureaucracy, Development, Yön Journal

---

* İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Öğretim Üyesi

GİRİŞ: OSMANLI DEVLETİ'NDEN TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NE AYDIN KİMLİĞİNE DEĞİNMELELER

Türk siyasal düşün ve eylem alanında 1908'e gelinceye kadar, Türk aydınının ülküsü yönetimlerin baskı rejimine karşı "hürriyeti" ve onun toplumdaki koşullarını oluşturmaktı. O hürriyet ki çoğu zaman salt parlamentolu düzen ile yürütmenin denetlenmesi ötesinde bir anlam bile taşımıyordu. Bu döneme kadar devrim, toplumsal devrim (o dönemin anlatımıyla "içtimai inkılap") gibi bir terminoloji aydınlarımızın uslarını meşgul eden bir uğraşı olmamıştı. 1908 eylemine devrim etiketinin yapıştirılması ise aydınların bu süreçten itibaren toplumcu yöneliş belirtileri göstermelerinde aranmalıdır.

Dönem aydınının topluma yönelişinde önemli etkenlerden biri; 1870'li yıllarda Rusya'da palazlanan Narodnik hareketinin yansımaları olur. İlk aşamada aydının halka giderek onu bilinçlendirmesi temelinde şekillenen hareket, ardından daha anlamlı bir evrilmeye aydının halkı tanınması, toplum sorunlarının ayırdına vararak bunlara çözüm üretmesi anlamını karşılar. II. Meşrutiyet eylemi, Rusya'dan gelen Türk kökenli aydınlar aracılığıyla bu ideoloji ile buluşurken, Tanzimat'tan beri tartışılan batıcılık, osmanlılık, islamcılık gibi düşünsel arayışların ötesinde, Osmanlı aydınının ideolojik olarak toplumla buluşmasını belirgin olarak ortaya çıkarır. Topluma doğru bu yöneliş, aynı zamanda topluma biçim verme ve toplumu yine onun adına dönüştürme uğraşını da doğuracaktır. **Genç Kalemler** Dergisi'nin bu yöndeki çabaları ve özellikle de Ziya Gökalp'in Türk toplumu için model arayışları, Cumhuriyet Türkiye'sinde de yansımalarını bulacak bu yönelişin ilk adımları olur. Gökalp'in Durkheim sosyolojizm okulunun izlerini taşıyan felsefesi tüm tarihsel gelişim çizgisi içinde birey için değil, toplum için etken ve belirleyici olunması ilkesine dayalı bir düşüncenin izlerini taşır (Sorokin, 1994:31-47). Bu toplumsal bakış, gerçekte "ben, sen yokuz, biz varız" anlayışı üzerine kuruludur. Sözü edilen bu yönelimde toplumu belirli bir davranış biçimine yöneltmek ve bireyleri kolaylıkla şekle sokulabilecek nesnelere olarak görmek asıldır. Gökalp'in modelinde bu şekillendirmenin gerçekleştiricileri olarak önderlerin işlevinin öne çıkarıldığı görülecektir (Kayalı, 1994:69-70). Kişisel çıkarların unutulduğu, bütün çabaların toplum yararına kanalize edilmesinin görev kabul edildiği bu anlayışta, sınıf mücadelesinin reddi ile devletçi bir ekonomik düzenin belirlediği solidarist (dayanışmacı) halkçılık kurgusu, Gökalp düşüncesinin mihenk taşları olurken, bu dönüşümü sağlamak görevi de içinde bulunulan toplumsal kuruluşun varoluş ve değerinin ayırdında bulunan, "toplumsal özbilme" yeteneğine sahip aydınlara bırakılmıştır (Heyd, 1979:56-62, Hilav, 1997:368, Türkdoğan, 1987:60-62).

İşte bu dönemden itibaren II. Meşrutiyet'le zafer kazanarak iktidarı ele geçirmiş asker-sivil bürokratlar, bir dönem mücadele içinde buldukları

baskı rejimini kendilerince daha anlamlı bir amaç olarak gördükleri toplumu ve devleti kurtarma ve dönüştürme adına kullanma yolunu seçeceklerdir. Özellikle de 1913 yılından başlayarak İttihatçıların siyasal sistemdeki tartışmasız egemenliğinin sonucudur ki, dönemin ayırıcı karakteristiği asker- sivil aydınların toplumu biçimlendirme yönündeki çabalarının belirgin olarak ortaya çıkmış olmasıdır.

Osmanlı Devleti'nin reddi mirası üzerine kurulu Kemalist devrimde de bu felsefi bakışın doğrudan izleri görülecektir. Gerçekte tek-partili dönemde Kemalist aydınlar halka ilerlemenin ve kalkınmanın yollarını gösterme misyonunu fiili olarak yüklenmişlerdir. 1930'larda Kemalist devrime ideolojik kılıf yaratma uğraşları içerisindeki **Kadro** girişimi ise bu yönlendirim ve dönüştürme işlevini daha seçkin, belirlemeci bir modele taşıyarak, bir avangard azlığın toplumsal gelişme yönündeki fonksiyonları üzerine teori oluşturma arayışına girişmiştir. Erken Cumhuriyet Türkiye'sindeki bu aydınlar devrimin henüz tamamlanmadığına inanan "antuziyazm" içindeki "münevver" kadrolar olarak, halka ilerlemenin ve kalkınmanın yollarını gösterme görevini üstleneceklerdir (Köker, 1990:101-102).

Türkiye'de aydınların bir yönetici sınıf olarak işlev üstlenmesi olgusu, bir yandan kaynağını patrimonyal ilişki düzeneklerinden alan Osmanlı saray-bürokratik geleneğinin bir uzantısı olması yanında (Kongar, 1985:143), toplumda sınıf temelindeki eksikliklerin yönetici gücü bir sınıf etkinliğine kavuşturarak devlet gücünün bir simgesi haline getirmiş olması ile açıklanabilir (Ergil, 1976:483). Aydın- bürokratların bu görece etkinliği, aynı zamanda az gelişmiş Ortadoğu ülkeleriyle de benzerlikler göstermektedir. Modernleşme süreçlerinin farklılığına ve aralarındaki öznel farklılıklara karşın, yarı- sömürgeleşme sürecini yaşayan bu ülkelerde gelişkin sınıf kimliklerinden yoksunluk, sömürgeleşmeye karşı devletin bağımsızlığını oluşturma çabasında aydınları işlev üstlenmeye yönelterek, iktidara ortak olmalarına yol açmıştır (Turhan, 1991:148-149).

Az gelişmiş ülkelerde asker-sivil bürokrasinin siyasal sistemdeki bu etkinliği, "kalkınmacılığın" bu ülkeler açısından özgül bir boyut olmasıyla da doğrudan ilgilidir. Kökünü 1930'lar krizinde bulan kalkınmacılık, ulusal birliğini kurmaya çalışan ülkelerin güçlü devlet arayışları için uygun bir model ifade ediyordu (Keyder, 1993:25-27). 1945 sonrası süreçte ise özellikle Ortadoğu ve Afrikada'ki Üçüncü Dünya ülkelerinin ulusal kurtuluş eylemlerinin ardından merkezi devletlerin kurulması çabasında kapitalist olmayan yoldan kalkınma arayışları bir zorunluluk olarak belirmişti. Bu ülkelerde kapitalizm kavramının emperyalizm ve sömürgeleşme ile özdeş tutulması ve gelişkin bir sınıfsal yapılanmadan yoksunluk, ülke asker-sivil bürokratların itici bir güç olarak yeni toplumsal gelişme yöntemlerini uygulama alanına geçirmelerini beraberinde getirmiş, bu toplumsal katmanın

kontrolünde kapitalist olmayan hızlı kalkınma yolu yeğlenerek uygulamaya geçirilmişti (Oran, 1980:173-178).

Türkiye örneğinde 1923-1946 arası dönemde siyasal alanı belirleme ve kontrol etme yeteneğine sahip aydın-bürokrat kadrolar, 1950’de toplumdaki bilinçli bir siyasal tercihin ürünü olmaksızın tek -partili sürecin yarattığı olumsuzluklara tepki olarak yönetsel güçlerini burjuvazi, eşraf ve toprak sahipleri lehine yitirdiler. Ne var ki, yeni yönetsel gücün Kemalist modernleşmeyle arasına koyduğu mesafe ile uygulanan aşırı kapitalist politikaların toplumda yarattığı hoşnutsuzluk, bürokratik kadroların özerkliğini zayıflatıcı politikalarla, uluslararası konjontürde yaşananların etkisi, asker-sivil kadroların siyasal sisteme müdahalesini geciktirmedi (Turhan, 1991:172-175). 1960 ihtilalinin ardından, Türkiye’de aydınların geleneksel olarak üzerlerinde taşıdıkları yönetsel güç ve toplumsal statülerini koruma kaygıları altında gerek Üçüncü Dünya modelinden etkilenim yoluyla, gerekse uluslararası konjontürün yarattığı etkilerle (ABD ve SSCB arasında görülen yumuşama eğilimi, Türk -Amerikan ilişkilerinde Kıbrıs sorunu kapsamında Johnson mektubunun yarattığı Amerikan ve NATO karşıtı eğilimler), Türk toplumunun gelişme çizgisini, tarihini yorumlama ve gelecek için uygun yönetim modellerini kitlelere benimsetme arayışına giriştikleri görülebilmektedir (Özdemir: 1986:44-45). Bu çabalardan biri de; Türkiye solunun teorisini geliştirmekteki etkinliği tartışılmaz bir kadronun fikir babalığını yapan Doğan Avcıoğlu tarafından biçimlendirilir. 20 Aralık 1961 tarihinde yayın hayatına başlayan **Yön Dergisi** çerçevesinde Türkiye için yeni bir toplumsal ilerleme arayışını dile getiren Avcıoğlu, 21 Ekim 1969 yılına gelindiğinde çıkardığı **Devrim Dergisi** ile de toplum adına kurguladığı modelin uygulama alanını daha da netleştirecekti (Özdemir,2000:305-316). **Cumhuriyet** Gazetesi Yunus Nadi ödülüne değer bulunan ve gerek kendi yaşamında gerekse vefatı ardından çokça eleştiri alan **Türkiye’nin Düzeni** çalışması da Türkiye’nin gelişme tarihini yorumlama açısından kurgulanan bu teorinin tarihsel dayanaklarını sunmaktaydı. Osmanlı Devleti’nden o güne kadar gelinen süreçte “topluma biçim verme” açısından kanıksanmış bir yönetim anlayışının örneği olarak Avcıoğlu, arzuladığı modele uygun bir tarih ve ilerleme tezini dönemin yükselen değeri olan sol anlayış içinde onaylatma gayretiyle eylem alanına taşımaya çabalarken, kendisinin de içinde bulunduğu küçük burjuva aydınları bu dönüştürme işlevinde tarihsel geleneğe uygun biçimde güdüleyecekti.

OSMANLI-TÜRK SİYASAL GELİŞME TARİHİNE AVCIOĞLU’NUN İLERLEME PERSPEKTİFİNDEN BAKIŞ

Avcıoğlu’nun kurguladığı modelde Klasik Osmanlı düzenini tanımlamakta kullanılan kavram “prekapitalist düzen”dir (Avcıoğlu, 1977:29) Batı feodalitesinin bir versiyonu olarak kabul edilen bu düzen, aynı

zamanda onunla büyük ölçüde benzerlikler gösterir. Üretim biçimleri açısından her ikisinin de sömürüye dayalı sınıflı yapılanmaları - reaya ve serfin ürettikleri ürünün bir kısmına arazi sahibi tarafından el konulması gerçeği- bu tarihsel toplum tiplerinin en temel ortak öz yapısıdır. Ne var ki, Avcıoğlu, Batı feodalitesiyle bu kadar benzeştiğini söylediği Osmanlı düzenine feodalite etiketini yapıştırmaktan kaçınmıştır. Nedeni, Avcıoğlu için asıl sorun, düzenin feodalite olup olmadığının belirlenmesi değil, Osmanlı düzeninin adı ve niteliği ne olursa olsun Batı feodalitesi gibi ileri bir toplumsal aşamaya (kapitalizme) kendi iç evrimiyle geçme yeteneğinin yanıtlanmasıdır. Avcıoğlu'nun tezlerinde bu soruya verilen yanıt olumludur ve yanıt aynı zamanda her iki toplum tipi arasındaki farkı da ortaya koymaktadır. Aynı ekonomik temellerin sayısız ve çeşitli ampirik durumlara, tabii çevreye, dış ilişkilere bağlı olarak sonsuz farklılaşım ve değişim gösterdiğinden hareketle Avcıoğlu, Osmanlı üretim düzeninde aynı üretim tarzına dayanmakla birlikte Batı feodalitesinden farklı bir üst yapı örgütlenmesini, gerçekte merkezi devleti zorunlu kılan tarihsel ve coğrafi nedenlere dikkat çeker. Bunlardan en önemlisi Klasik dönemde Osmanlı Devleti'nin geniş ticaret yollarının kontrolünü elinde bulundurmasıdır. Selçuklulardan kalıt geniş ticaret şebekesinin ve buradaki can ve malın korunması zorunluluğu ile uygulanmakta olan fetih ekonomisi, merkezi bir üst yapı örgütlenmesini zorunlu kılmıştır. Bu dönemde ticaret- tarım, tarım-zanaat ayrımlaşması gibi olgular, ticari etkinlikle oluşmuş nakit sermaye birikimi, buna koşut gelişen şehir yaşamı XVI. yüzyıl öncesi prekapitalist düzeni zorlayan ve kapitalizme evrilmeyi sağlayacak iç etkenlerdir düşünürü göre.

Öte yandan toprak düzeni de ileri bir toplumsal kuruluşa (kapitalizme) evrilmeyi engelleyecek nitelikte değildir. Reayanın tarımsal işletmeye bedel ödeyerek tapu senediyle tasarruf etmesi ve bu hakkın babadan oğula geçme niteliği, bazı sınırlamalara karşın Osmanlı düzeninin bireysel tasarrufa- özel mülkiyete yaklaştığını göstermektedir. Avcıoğlu bu oluşumlara koşut olarak XVI. yüzyıl öncesi toprakta özel mülkiyete ve topraktan kopmaya doğru bir iç evrilmenin yaşandığına ilgi çekerken, ATÜT tezine karşıt olarak Osmanlı toplum düzeninin kendi iç dinamikleriyle bir üst toplumsal aşamaya- kapitalizm- evrilme yetkinliğine vurgu yapmaktadır. Fakat bu tarihsel hareketin yönü Batı'nın XV. yüzyılla birlikte yaşadığı değişim (coğrafi keşifler) sonucu rota değiştirecek, ticaret yollarının Akdeniz'den Okyanus'a kayması XVII. yüzyılla birlikte Osmanlı Devleti'nin büyük bir buhran içine girişine yol açarken, ticaret ve gümrük gelirlerindeki düşüş, fetih ekonomisinin zayıflamasıyla vergi gelirlerindeki azalma toprak rejiminin çözülüşüne ve merkezi devletin çökmesine neden olacaktır (Avcıoğlu, 1977:22-58).

Avcıoğlu, çözülüşün göstergeleri olarak Celali İsyanı ve izleyen dönemde Büyük Kaçgun'u göstermektedir ki, artık bu dönemden başlayarak

Osmanlı düzeni ATÜT'çü tezleri doğrular şekilde evrime kapalı yoz bir rejimle buluşmuştur. Merkezi otoritenin çözülüşüyle beliren yeni dönem zora dayalı yerel güçlerin (ayan – derebeyi) egemenliğinin de başladığı dönemdir. Bunun en somut göstergesi 1808 tarihli Sened-i İttifak adı verilen belgedir. Bazı hukuk otoritelerinin Batı örneklerinin etkisiyle olumladıkları, padişahın yetkilerini sınırladığı için Türkiye'deki ilk "amme hukuku kaidesi" ve demokrasiye geçişe yol veren önemli bir aşama olarak gördükleri belge, Avcioğlu için "eşkiyalığın meşrulaştırılması" ndan öte bir anlam taşımamaktadır (Avcioğlu, 1977:72). Öyle ki, hiç bir tarihsel sistemde meşruluğu, hiç bir tarihsel ekonomide fonksiyonu olmayan ve gücünü zorbalığından alan derebeyinin fiili iktidarına hukuki bir fiksiyon katmaktadır. Avcioğlu, her toplumsal kuruluştta egemen sınıfın meşruluğunu yerine getirdiği görevden aldığını ve bu görevlerin başında güvenliğin, asayişin sağlanmasının geldiğini belirtmekte, Osmanlı Devleti'nde türeyen derebeylerinin ise, can ve mal güvenliğini ortadan kaldırmak yoluyla, üretimin gerilemesine neden olan bir kategori olarak Osmanlı'nın kapitalizme evrilmesinin koşullarını ortadan kaldırıcı bir etki yarattığıını ısrarla vurgulamaktadır (Avcioğlu, 1977:73-76).

Bu yoz düzeni kaldırma çabalarına girişen III. Selim ve II. Mahmut reformları, Avcioğlu için prekapitalist düzenin temel direnme noktalarını (ulema ve derebeyi) kontrol altına alıcı ve taşrada devlet egemenliğini yeniden kurucu eğilimlerinden ötürü olumlanan süreçler olur. II.Mahmut'la çok daha belirgin olarak gözlemlenen bu yönelişin seyrini sürdürebilmiş olması halinde üretici güçlerin kendi gelişimini tamamlayacağına inanan Avcioğlu, Osmanlı'nın Doğu ve Batı arasında köprü konumunda bulunan coğrafi yapısı ve Batılı kapitalistlerin hammadde ve pazar olarak iştahını kabartan bakırlığı nedeniyle Batının baş hedefi olduğunu ve kendi iç dinamikleriyle gelişmesine olanak tanınmadığıını belirtmektedir. İşte 1838 Ticaret Antlaşması ile başlayan Tanzimat, bu ilerleme yolunu tıkayarak, Osmanlı Devleti'nin sömürgeleşme yolunu açarken, açık pazar koşullarının dayattığı idari reformlar siyasi bağımlılığı da beraberinde getirmiştir. Avcioğlu, Tanzimat eylemini vitrindeki Batılı görüntüsüne bakarak olumlayan çağdaşı düşünürleri eleştiriyor ve bu türden bir batılılaşmayı "sömürge ve yarı- sömürge haline getirilen bütün Avrupa dışı ülkelerde görülen cinsten bir batılılaşma, bir uydulaşma" olarak tanımlıyor (Avcioğlu, 1977:78-119).

KEMALİST DEVRİME İLİŞKİN DEĞERLENDİRMELER

Gözlemlenen, Avcioğlu'nun Osmanlı toplum düzeninden Kemalist devrime kadar olan çözümlemelerinin bir sömürgeleşme tarihi sunmaktan öteye gitmediğidir. Bu türden bir sömürünün yaşanmamış olması durumunda Türk toplumunun çoktan modern sanayi toplumuna erişeceği ve

bu evrimin ülkeyi daha gelişkin toplumsal aşamalara (sosyalizm) vardırmasının kaçınılmazlığı düşünürün temel tezidir. Ancak, Türkiye XX. yüzyılın başında bu şansını çoktan yitirmiştir. Yarı-sömürgeleşme süreci yaşamış bir Üçüncü Dünya ülkesi olarak “sosyal adalet içinde kalkınma yolu” olarak tanımladığı sosyalizme (Özdemir, 1986:181) evrimci bir gelişme çizgisinden değil, devrimci yoldan ulaşacaktır. İşte Kemalist hareket, Avcıoğlu’na göre böylesi bir kalkınma yolunun ilk hamlesini gerçekleştirmiştir.

“Bağımsızlık içinde toplumsal devrim yolu ile çağdaş uygarlığa ulaşma” teziyle gelen Kemalist hareket, Avcıoğlu’nun düşüncesinde sömürgeleşmeye karşı geliştirilen ilk tepki eylemidir. Bağımsızlık gibi bir soruna ulusçulukla yanıt vermiş, Üçüncü Dünya’daki sosyalist kalkınma için aşılması zorunlu ilk aşamayı gerçekleştirmiştir (Avcıoğlu, *Yön*,69/1963:9). Ne var ki, emperyalist mücadele ertesinde yapılandırılması zorunlu devrimlerde büyük ölçüde muhafazakar kalmış, yanlışlar da yapmıştır. Yanlışların en önemlisi devrimin öncülüğünü yapan kadroların tabanla ittifak kurma yoluna gitmemiş olmalarıdır. Aksine, devrimin öncüleri olan aydın- bürokrat kadrolar prekapitalist düzenin uzantıları ağa- eşraf ile uzlaşım yolunu seçmişlerdir ki, bu seçimde Kurtuluş Savaşı öncülerinin kurmak istedikleri düzende kapitalizmden başka bir modeli tasarlamayışlarının etkisi büyüktür. Türk geleneği ve şartlar devletçiliği zorunlu kılmasına rağmen, kısa bir süre içinde ulusal kapitalizmin kurulmasına yönelmesi, ardından Türk toplumunda çıkarları çatışan sınıfların varlığının, “bizde sınıf yoktur” anlayışı ile görmezlikten gelinişi, Kemalist devrimin ikinci büyük yanlışını oluşturmuştur (Avcıoğlu, *Yön*,47/1962:3). 1929 Dünya Ekonomik Buhranı ile devletçi politikalara yönelinse bile, bu ekonomik politikalar köktenci olmadığından Türkiye önündeki tarihi bir fırsatı daha kaçırmıştır. Avcıoğlu, erken cumhuriyet döneminde ulusal kapitalizm yaratma çabaları kapsamında İzmir İktisat Kongresi’nde İstanbul tüccar temsilcilerine verilen desteği, 1924 Anayasası’ndaki kamulaştırmayı engelleyen peşin ödeme koşulunu ve Medeni Kanun’un tarımda “devrimci devlet müdahalesini” olanaksızlaştıran hükümlerini ve Ziraat Bankası kredilerinin dağıtımındaki yanlılıkla (büyük toprak sahiplerine gönenç sağlama), eğitime merkezden para aktarılmayıp, eğitimin taşra egemen güçlerinin tasarruflarına bırakılmasını yoğunlukla eleştirecektir (Avcıoğlu, *Yön*, 85/1964:3, Avcıoğlu, *Yön*, 135/1965:3, Avcıoğlu, *Yön*, 137/1965:3).

Bu olumsuzlukları dile getirmesine karşın, Kemalist eylemin salt anti-emperyalist ve tam bağımsızlıkçı niteliğinden ötürü Avcıoğlu tarafından nihai olarak olumlanan bir siyasal oluşum olduğu belirtilmelidir. Yazarın **Türkiye’nin Düzeni** ve **Milli Kurtuluş Tarihi** kitaplarında Kemalist rejimin tüm hatalarına karşın övgüsüne fazlasıyla rastlanır. Özellikle 1930’lu yıllarda biçimlenecek devletçilik ve halkçılık anlayışları kapsamında Atatürkçülüğe sürekli atıfta bulunularak, Atatürkçülüğün bir siyasal model

olarak bu ilkelerin desteğinde yeniden yapılandırılabilceği tezi yazar tarafından savunulur (Avcıoğlu, 1977, Avcıoğlu, 1991).

ÇOK PARTİLİ DÜZEN ELEŞTİRİSİ

Avcıoğlu için Atatürk sonrası dönem anti-emperyalist anlayıştan sapış, Osmanlı'nın yarı sömürge koşullarına dönüşün açık belirtilerini taşır. 1939'da İngilizlerle yapılan antlaşma Batı ile bağlaşmayı tesis ederken, Atatürkçü tam bağımsızlık anlayışından da kopuşu simgeler. Öyle ki, o döneme kadar hiç bir bloka yaslanmayarak ulusal çıkarlarına uygun hareket eden Türkiye, bu dönemden başlayarak Batı kapitalist sisteminin yörüngesine girecektir.

Öte yandan Atatürk sonrası dönem aynı zamanda az gelişmiş bir ülke için fayda sağlamayacak Batı kurumlarının Türkiye'ye girişini beraberinde getirmiştir. Batı kurumlarıyla kastedilen çok partili rejim ve genel oyun belirlediği parlamento düzenidir. Avcıoğlu'nun parlamentoya ilişkin görüşlerinde çıkış noktası; patronaj ilişkilerinin kalıntılardan henüz kurtulamamış bir toplumda parlamentoculuğun toplumun geri unsurlarının egemenliğini kolaylaştırıcı bir siyasal düzenek olduğudur (Avcıoğlu, 1980:358-364). Düşünür, diğer **Yön** yazarlarından bu görüşlerinde ayrılır ve Türkiye için çok partili rejimin uygunsuzluğunu dile getirir. O'na göre, sözkonusu sistem ilk olarak Atatürk devrimlerine karşı bir cins tepki hareketidir:

“Atatürk devrimlerine karşı bir cins tepki olarak ortaya çıkan çok partili rejimin, meselelerimizi çözmekte gösterdiği aciz (acız), gizli veya açık bir inanç bubrünü yaratmıştır. Memleketimizi ileri götürececek hamleler, çok partili hayat ile birlikte durmuştur...Daha önemlisi, ileri gidişin motoru olan devrimci kuvvet ikinci plana itilmiş, devrimci ruh zayıflamış ve hür fikir boğulmuştur” (Avcıoğlu, Yön, 11/1962:3).

Öte yandan bu sistem az gelişmişlik ve kalkınma açısından da sorgulanır:

“Türkiye gibi az gelişmiş ülkeler kalkınabilmek için köklü bir düzen değişikliğine ve devrimci atılımlara muhtaçtır. Bu nedenle, devrimciliği değil, tutuculuğu kolaylaştıran parlamenter sistem, Kalkınma çabasındaki ülkeler için elverişli bir sistem değildir” (Avcıoğlu, 1980:364).

“Seçmenler, egemen zümrelerin ekonomik ve ideolojik baskısı ile aşiret, ırk, mezhep bağlarının tutucu etkilerden kurtulabilmiş ve sınıf çıkarlarını az çok görebilecek duruma gelebilmiş olsaydılar, hiç şüphe yok, genel oy batıdaki gibi ilerici bir rol oynayacaktı. Ama yalnız Türkiye değil, az gelişmiş ülkelerin çoğunda durum bu değildir. Anonim şirket, nasıl yönetimde sıfır olan küçük hissedarlar sayesinde az sayıda kapitalistin sınırlı sermaye ile diktatörlüğüne yol açıyorsa, yarı feodal bir sosyal yapı içinde de, batı politik sistemi ağa ve eşrafın oy paketleriyle politik hayatta ağır basmasını sağlamaktadır” (Avcıoğlu, Yön, 158/1966:3).

Avcıoğlu bu konudaki düşüncelerinde daha da ileri gidecek, 1965 yılında **Yön** Dergisi'nde yazmış olduğu yazılarında dönemin aydınlarını devrim ile demokrasi arasında tercih yapmaya davet ederken, 21 Ekim 1969 yılında çıkarmaya başladığı haftalık **Devrim** Dergisi'ni ise gerçekleştirmeyi arzuladığı eylem için bir araç olarak kullanacaktır (Avcıoğlu, *Yön*, 135/1965:3, Özdemir, 2000:284,305).

Avcıoğlu'nun çok partili parlamenter sisteme ilişkin olumsuz bakışı, Türkiye'yi diğer Üçüncü Dünya ülkelerinden ayıran parlamento geleneğinin onun tarih tezinde gözardı edilmesine yol açmış, II. Meşrutiyetten beri yaşanmış tarihi bir gelenek katıksızca reddedilmiştir. Gerçekte bu duruş, Avcıoğlu'nca kurgulanan gelişme modelinde genel oyun belirlediği temsili parlamenter rejimin olumsuzlanan bir siyasal yapılanma olmasından ileri gelmektedir.

Öte yandan, 1946 yılında gerçekleşen çok partili sisteme geçiş ise, düşünürce “zorlama” olarak değerlendirilip yerilecektir. Avcıoğlu'na göre, 1946 eylemi ulusalcı devrimcilerin kendi politikalarıyla palazlandıkları ağa ve eşrafın ilerici devrimcilere karşı ayaklanma ve iktidara onlarsız egemen olma girişimidir. Bu açıdan Demokrat Parti hareketini “ halk hareketi” olarak tanımlamak yanıltıcıdır. Kitleler komprador-ağa ittifakının iktidarı ele geçişini coşkuyla desteklemişlerdir. Ama bu; katıksız bir burjuva eylemi olan Fransız Devrimi'nde işçi ve köylünün burjuvazinin yanında yer almasından öte bir şey değildir. Yıllardır “iktidardaki devrimci kadroyu jandarma ve tahsildar zulmü ile tanıyan yoksul kütteleler[in]” komprador-ağa ittifakının peşinden gitmeleri öylesine doğaldır (Avcıoğlu:1991:1682-1683). Ne var ki, bu dönemde ölçüsüzce yürütülen kapitalist gelişmenin açığa çıkardığı hoşnutsuzluklar, Türk toplumsal gelişmesinde etkinliği tartışılmaz asker- sivil bürokratların bir kez daha sisteme müdahalesini beraberinde getirecektir. Avcıoğlu'na göre, 1950-1960 sürecinde halkın yaşadığı tüm olumsuzluklara karşın 1960 eylemi de halkın gelişkin bir başkaldırısının ifadesi olmaz. İhtilal, dönemin bazı düşünürleri tarafından halkta palazlanmakta olan sınıf bilincine ket vuran bir eylem olarak değerlendirilmişse de (Soysal, *Yön*,40/1962:3), Avcıoğlu için henüz patronaj ilişkilerinin varlığını sürdürdüğü, küçük üreticiliğin ağırlıklı olduğu, geri kapitalizm olarak tanımlanabilecek bir ekonomik düzende aracı-tefeci gibi toplumsal katmanların sömürüyü ve bu bağlamda sınıf tezatlarını keskinleştirmekteki aczi, Türkiye'de 27 Mayıs ve benzeri eylemlerin (Kemalist devrim de dahil) tüm olumluluklarına karşın bir halk hareketi olamayacağına göstergeleridir (Avcıoğlu, 1978:897-898).

Avcıoğlu için 1960 ihtilalinin gerisinde herhangi bir sosyal-ekonomik doktrin de yatmamaktadır. 1946-60 yılları arasında Türk düşünce hayatının şaşkınlık verici kısırlığı sonucudur ki, 1876'da Yeni Osmanlılar, 1908'de Jön

Türkler ne söylüyorlarsa, 1950-1960 sürecinin aydınları da aynı şeyleri yinelemektedir. O'na göre:

“Namık Kemal nasıl dört başı mağmur bir Anayasa yapmakla dertlerimizin çözümlüğüne inanmışsa, 80-90 yıl sonra da aynı şeye inanılmaktadır.” (Avcıoğlu,1978:769).

Lidersiz ve kadrosuz bir eylem olarak 27 Mayıs'ın halkçı yönelimlerde bulunmasına karşın, toplumsal temellere dayanma gereksinimi duymamış olması en büyük düşkünlüğü olmuş, *“Biz politikacılar gibi oya muhtaç değiliz, taviz vermeyiz”* anlayışı ile geniş halk kitlelerinin desteğini sağlamayı amaç edinen bilinçli bir politika izlenmemiştir(Avcıoğlu,1978:773) Öte yandan, Avcıoğlu'na göre 27 Mayıs'çı aydının en büyük hatalarından biri de, sorunların çözümünün iyi bir anayasa yapmakla giderilebileceğine ilişkin kısır anlayıştır. Dönem aydınının temel mücadele alanı iki meclis, nispi temsil, bağımsız yargı, Anayasa Mahkemesi gibi konuların yasal düzeneklerinin oluşturulmasından öteye geçememiştir. İlginçtir ki, 1961 Anayasası tüm bu kaygılara yanıt vermiştir. Ancak sorunun bunların çok ötesinde; yapısal olduğu 1960'da süngüyle gidenlerin 1965'de coşkuyla geri dönüşlerinden anlaşılmiştir. Bu durum Avcıoğlu için tarihi bir fırsatın yeniden kaçırılması anlamını taşımakta, çözümün anayasal güvenceler dışında devrimci bir kalkınma yolundan geçtiğini bir kez daha kanıtlamaktadır (Avcıoğlu, *Yön*, 165/1966:3).

Avcıoğlu'nun gelişme modeli tarihsel toplum aşamalarının geçiriliş yöntemi açısından yitirilen fırsatlar üzerinde temellenen bir kurgu üzerine kuruludur. Kemalist devrim, 27 Mayıs 1960 ihtilali, hep bu açılardan toplumsal aşamalarda arzulan sancıyılar bağlamında fırsat ve yitirimler boyutunda değerlendirilmiştir. Türkiye gerçeğinde 1960'ların pratiğine katkıda bulunacak toplumsal aşamada sıçrama modeli ise, Avcıoğlu tarafından dönemin Üçüncü Dünya olgusu kaynak alınarak kurgulanmaya çalışılacaktır.

AVCIOĞLU'NUN DEVRİMCİ KALKINMA MODELİNDE ÖNCÜ SINIF: ASKER-SİVİL BÜROKRATLARA DÜŞEN GÖREV

Avcıoğlu'nun kalkınma modeli emperyalizm destekli kapitalizmden arınmayı hedefleyen bir programın uygulanmasına yöneliktir ve üç ana yapılanma üzerine kuruludur. İlki; gelişkin kapitalist ülkelerle sömürge, yarı-sömürge ilişkilerine ve yabancı sermaye egemenliğine son verilmesidir. Bu ilişkiye son vermek, ekonomik gücün büyük arazi sahipleri ve işbirlikçi sermayenin elinden kurtararak halk kitlelerinin eline geçmesini zorunlu kılmaktadır (Avcıoğlu, 1980:239-240). Avcıoğlu bu gelişme politikasını “toplumsal devrim”, “milli demokrasi” gibi kavramlar kullanarak tanımlamaya çalışır. Yöntem, marksist-leninist teorice ihmal edilen fiili bir

durum üzerine kuruludur ve tarihsel gelişim çizgisi içinde olgular teorisinin sınırlarını aşmış ve marksist-leninist teori bu olgular karışığında “fenersiz” kalmıştır. Avcıoğlu’na göre, II. Dünya Savaşı ertesinde az gelişmiş ülkelerde gerçekleştirilen ulusal kurtuluş eylemlerinin toplumcu yönelimleri, sosyalizme ulaşım yollarının çeşitlendiğini ortaya çıkarmaktadır. Avcıoğlu, sosyalizmin tek olduğunu kabul eder ancak buna ulaşım yolları açısından üç tür sosyalizmden söz açar: Doğu, Batı ve Az gelişmiş ülke sosyalizmleri. Az gelişmiş ülkeler açısından öncelikli sorun sosyalizmden önce “milli demokrasinin” kurulmasıdır. Bu demokrasi sosyalist demokrasi demek olmadığı gibi burjuva demokrasisi anlamını da karşılamaz. Birincisinde işçi sınıfının egemenliği, ikincisi de ise milli burjuvanın iktidarı kesin olarak sözkonusudur. Oysa ki milli demokrasi kavramı ile tanımlanan oluşum, toplumun tüm anti-emperyalist ve anti-feodal kesimlerini içeren ve temsil eden karma bir tiptir. İşte bu milli demokrasinin kuruluşu sosyalizmin kuruluşu için temel aşamalardan biridir. Bu anlamda kurgulanan sosyalist insanın ulusal ve sınıfsal olmak üzere iki yönü bulunmaktadır. İlki; kökü dışarda tekelci burjuvazinin tasfiyesi ile ulusalcı güçlerle bağımsız bir ekonominin kurulması, ikincisi ise kapitalizmin ve milli çıkarlarla çatışan burjuvazinin sınıfsal çıkarlarını ortaya koymak yoluyla “işçilerin ve köylü ittifakının toplumdaki rolünü güçlendirmek[tir]”. Avcıoğlu’na göre bu kapitalist olmayan gelişme yöntemi ve milli demokrasi devleti “özgür köylü ve güçlü işçi sınıfı yaratacak ve ekonomik bağımsızlığı beraberinde getirecektir. Böylece sosyalizmin inşasına geçiş için gerekli şartlar hazırlanmış olacaktır” (Avcıoğlu, *Yön*, 111/1965:9). Milli demokrasiyi oluşturacak koalisyonunun burjuva kanadının uygulanacak kalkınma programı kapsamında sınıfsal çıkarları açısından sapma gösterme olasılığı ise, halk kütlelerinde yaratılacak bilinçlendirme sonucu kendiliğinden giderilebilecektir.

Avcıoğlu, biçimlendirmeye çalıştığı sosyalist kalkınma programının Batı ve Doğu sosyalizminden farklılığını belirgin olarak ortaya koyar. O’na göre, ülkede kalkınmayı körükleyecek gelişkin bir burjuva sınıfının bulunmaması Batı sosyalizminin gelişme aşamalarının Türkiye’de geçirilemeyeceğini gösterir. Doğu sosyalizminin ise, insanın gelişmesini unutabilecek kadar insafsız yöntemlere başvurması onun Türkiye için bir model olamayacağını ortaya koymaktadır. Avcıoğlu, “milli demokrasi” ya da “toplumsal devrim” olarak tanımladığı bu kalkınma politikasında tarihi bir gelenekten kök almayı ihmal etmemiş, devrimci kalkınma modelini Atatürkçü düşüncenin geliştirilmesi temelinde kurgulanmıştır:

“Esasen sosyalizmi, halkçılık, devletçilik, devrimcilik, lâiklik, Cumhuriyetçilik ve milliyetçilik ilkelerine dayanan Atatürkçülüğün en tabii sonucu ve devamı sayıyoruz. Sosyalizmin Atatürk devrimlerini geliştirme ve ileri götürme yolu olduğuna inanıyoruz...” (Avcıoğlu, *Yön*, 36/1962:3).

Avcıoğlu “Kaynağa Dönüş” yazısında da Kemalist halkçılık anlayışını açıklıkla bugünün sosyalizmi olarak tanımlamaktadır:

“Atatürk çeşitli konuşmalarında «Halk devrindeyiz,halk hükümetiyiz ve halkçılık yapacağız» diyor ve halkçılığı sosyal nizami emeğin hukukuna dayandıran sosyal meslek şeklinde tanımlıyordu.....Halkçılık esareti, reyalığı, feodalizmi, emperyalizmi, istibdadı, şovenizmi taassubu, hülâsa hürriyete ve eşitliğe aykırı ne kadar kurumlar varsa hepsini ortadan kaldırmaya çalışan bir ülküdür....Görüldüğü gibi Kuvayı Milliyeciler kurtuluşu halkçılıhta görüyorlardı. Halkçılık, kapitalizme, ağa ve eşraf idaresine karşı olması, doğrudan doğruya çalışan sınıfların iktidarı ele alması demektir. Bugün bu görüşün adına Sosyalizm diyoruz. Halkçılık ta diyebiliriz.” (Avcıoğlu, Yön, 47/1962:3).

Avcıoğlu'nun kalkınma modeline hayat kazandıracak milli demokrasi koalisyonunun doğaldır ki güçlü bir örgüt modeline ihtiyacı vardır. Avcıoğlu, yürütücü gücün parlamenter sistemin dışında, devrimci bir partiden kaynak almasını öngörür. Diğer azgelişmiş ülkeler ve sınıfsal statüsü bu kalıplara bağlı yarı -sömürge devletlerde kalkınmanın ve buna dayalı toplumcu yönelimlerin devrimci bir parti ile gerçekleştiği görülebilmektedir (Avcıoğlu, Yön, 15/1962:3, Avcıoğlu, Yön, 61/1963:3, Avcıoğlu, Yön, 189/1966:8-10). Ancak dönemin sol siyasi düşüncedeki aydınları sosyalizm yolundaki bu devrimci partiyi oluşturacak toplumsal koalisyonda, toplumu bu gelişme politikalarına yönlendirecek itici güç olan toplumsal katmanın; gerçekte öncü sınıfın kim olacağı üzerinde oydaşmış değildirler. TİP “maya tutmuştur,somun bizindir” ve “eli nasırlılar meclise” çıkışı ile toplumsal devrimin itici gücü olarak işçi sınıfının öncülüğünü kabul ederken, Milli Demokratik Devrimciler Türkiye’de ulusal bir burjuvazinin yapılmış olduğunu ve bu sınıfın devrimci potansiyeli konusunda hayallere kapılmamakla birlikte, Türk ulusal topluluğunda belirli bir süre için de olsa milli burjuvazinin belirgin bir yeri olacağını öngörmektedirler (Belli, Yön, 175/1966:8). Avcıoğlu ise, toplumsal devrime ivme kazandıracak asal güç konusunda özellikle de TİP savları ile sürekli çatışma içinde, kendi deyimiyle “ara tabakalar” adını verdiği küçük burjuvaziye öncülük misyonu yükler ve öncü sınıfı şöyle tanımlamaya çalışır:

“Nedir bu ara tabakalar? Bu bir mütecanis sınıf,hatta mütecanis bir tabaka değildir. Ama hakim sınıfların nispeten zayıf olduğu toplumlarda,içinden çıktıkları sınıf ve tabakalardan bağımsızlaşmaktadırlar. Ara tabakalar politik hayatta sonucu tayin eden unsurdur. Bu büyük güçlerinin bilincine varmışlardır ve bu bilinç onları bağımsız kılmaktadır. Bu ara tabakalar toplumun ilerici kesimini teşkil etmektedirler. Çıkarları modernleşme ve hızlı kalkınmadan yanadır. Toplum hayatındaki önemli rolleri dolayısıyla, öncü bir rol oynama, kendilerini, özel çıkarlarının üstüne çıkmaya zorlayan tarihi bir misyona sahip sayma eğilimindedirler. Bu tabakalar burjuvazi kalkınma çabasında başarısızlık gösterdiği ve kütlelerden gelen sosyal baskı arttığı ölçüde,

kapitalist olmyan bir kalkınma yoluna yönelebilmektedirler” (Avcıoğlu, Yön, 185/1966:9).

Avcıoğlu öncülük konusunda TİP'nin temel tezi olan “eli nasırlılar meclise” anlayışını şiddetle eleştirirken, devrimci partide belirleyici olmayı sağlayan etkenin işçi- köylü olmak değil, üyenin sosyalistiği olduğunun savunusunu yapmış, soyut işçi hayranlığının bütünlüklü kalkınma anlayışına vereceği zararlara dikkat çekmiştir:

“..... Sosyalist düşüncenin, Türk toplum yapısını evrimi içinde aydınlatacak verimli bir metod olarak kullanılması hâlâ el sürülmemiş bir konudur. Türkiye’de sosyalizmin bu büyük zaafının sorumluluğunu hepimiz taşımaktayız. Yalnız « işçi sınıfı öncülüğü» konusundaki kısır tartışmalara ve hatâli politikalara yol açan davranışlar, bu genel plândaki zaafın değil, sosyalist teorinin çoktan açıklığa kavuşturduğu sorunları yanlış değerlendirmenin sonucudur. Öncü, işçi sınıfı değil, işçi sınıfının öncüsü olan partidir. İşçi ve köylü olmak, partinin yönetiminde en ufak bir imtiyaz sağlamaya yol açamaz. Partide ilerlemeyi mümkün kılacak tek ölçü, üyenin sosyalistliğidir. Sosyalist olmak için işçi ve köylü olmak zorunluluğu yoktur. Ne var ki, bu konuda, burjuva menşeli sosyalisti küçümseme duygusu ile birlikte giden Saint-Germain kabvelerinde görülen bir soyut işçi hayranlığı, bir ırgat efsanesi hatâli davranışların kaynağını teşkil etmiştir. « En iyi sosyalistler Meclise» yerine, oy getirici değeri de bulunmadığı anlaşılan « Eli nasırlılar Meclise sloganı», bu hatâli değerlendirmenin sonucudur.....Bütün bu sebeplerle TİP işçi-işçi olmyan gibi sun’i ayrımları bırakarak, parti kademelerinde ve Parlamentoda en güçlü unsurları ile temsil edilmeye önem vermelidir.....” (Avcıoğlu, Yön, 168/1966:3).

Avcıoğlu’nun öncü olarak öngördüğü bu toplumsal katman, 1930’larda Ahmet Hamdi Başar’ın tezlerinde ifadesini bulan “ceberrut devlet temsilcileri” yergisiyle, 1960’larda TİP, İdris Küçükömer ve Sencer Divitçioğlu’nun Türkiye’ye ilişkin tezlerinin temel kalkış noktasını oluşturmuş ve devlet geleneği üzerine tartışmaları beraberinde getirmiştir. TİP ve Sencer Divitçioğlu’nun saptamalarında sosyalizm yolundaki en büyük engel, Osmanlı’nın kapıkulu sınıfının Cumhuriyet Türkiye’sine kalıtı temsilcileri; gerçekte Avcıoğlu’nun öncü sınıf olarak kurguladığı küçük burjuva aydın- bürokratlardır. Örneğin Mehmet Ali Aybar’a göre, Osmanlı’da devlet sınıflaşmış bir yönetici kadro tarafından temsil edilmekte olup, bu sınıf tekelci, merkezi,ceberrut bir varlık olarak devletle adeta bütünleşmiş “sui generis”(kendine özgü) egemen bir sınıf niteliğindedir. Bu sınıf zamanın koşullarına göre kendini dönüştüre dönüştüre günümüze ulaşmakta hiç zorlanmamış ve ağa-komprador sınıfının yanında, bu sınıfları yakın tarihimize kadar vesayeti altında tutan bir kimlik kazanmıştır (Aybar, 1968:645-647).

Gerçekte bu farklı anlayışların sosyalizme geçişte böylesi bir öncülük sorunu yaratmaları, Türkiye örneğinde mücadele alanının hangi sınıflar

arasında olduğu konusundaki farklı yaklaşımlarından kaynaklanmaktadır. TİP'ne göre, mücadelenin niteliği sosyalist bir karakter taşıdığından, mücadele alanı emekçi kitlelerle burjuvazi ve onun bağlaşıkları ile olacaktır. Bu açıdan işçi sınıfı öncülüğünde küçük burjuva destekli bir ittifak zorunludur. Aybar, bu nedenlerle genelde Türkiye'de sosyalizmin küçük burjuvanın önderliğinde gerçekleştirilmesini önerenleri, özelde de Avcıoğlu'nu sosyalizm kılıfı altında Osmanlı ceberrut devletini sürekli kılmakla eleştirmektedir:

“sosyalizmin sadece bir ekonomi tekniği olduğunu sananlar ve belli başlı üretim araçlarının kamulaştırılmasıyla sosyalizmin kurulabileceğini düşünenler hatâ içindedirler. Çünkü bunlar sosyalizmi hangi sosyal sınıfların kuracağı noktasını karanlıkta bırakmaktadırlar. Aslında bu düşüncede olanlar, Osmanlı tipi devlet yönetimini, yani tepeden inme ceberrut devlet anlayışını sosyalizm adı altında devam ettirme hayali peşindedirler” (Aybar'dan aktaran Avcıoğlu, *Yön*, 185/1966:9).

Aynı biçimde Sencer Divitçioğlu'nun tezlerinde de Türkiye'de mücadele “Kerim Devlet”in temsilcisi kapıkulu ile halk sınıfı arasında olup, bu durum Osmanlı geleneğinin sürekliliğini ifade etmektedir (Divitçioğlu, *Yön*, 171/1966:11).

Avcıoğlu bu tezlere karşılık olarak, Kadrocu tezlerin çıkış noktasını oluşturan ülke dışından sömürü etkisine dikkat çekerken, mücadele alanının ülke içinden değil dışından kaynak aldığını belirtir. Buna göre; asıl savaşım emekçi kitleler ve burjuva arasında değil, ulusalcı olanlarla olmayanlar arasındadır ki, bu ilk ana çelişkinin giderilmesi bağlı çelişkilerin de giderilmesini beraberinde getirecektir. İşte bu amaçla sosyalist mücadelede olmazsa olmaz bir toplumsal katman olan küçük burjuva öncülüğünde milli bir koalisyonun kurulması zorunludur. Avcıoğlu “*ara tabakalar, zinde güçler*” olarak tanımladığı öncü kadronun yoğun eleştirilerle karşılaşması sonucu 1971 yılında küçük burjuva terminolojisine açıklık getirmeye çalışır. 11 Aralık 1971 tarihinde Çetin Yetkin -Avcıoğlu görüşmesinde, Avcıoğlu, küçük burjuva aydınları “ilerici”, “milli devrimci” ve “tutucu bürokratlar” olarak sınıflarken, sosyalistleri bu tür bir ayrımı gözardı ettiklerinden dolayı hata yapmakla eleştirmektedir (Yetkin, 1998:105). O'na göre böyle bir ayrımı gözardı eden sosyalist çevreler CHP' ni ağa ve eşrafın elinde tutucu hale geldiği için değil de, kapıkulu temsilcisi ve Osmanlı'nın bu yöndeki geleneğini devam ettirmesinden dolayı kınamakta, bu bakış 1950 eyleminin halk devrimi, 27 Mayıs eyleminin ise karşı devrim olarak değerlendirilmesine yol açmaktadır. Avcıoğlu, pratikte bu görüşleri açıklıkla dile getiren TİP' ni sosyalist teoride asal çıkış noktası olmayan “tepeden inme - sandıktan çıkma” gibi yapay bir ayrım kurgulaması ve küçük burjuvanın gerek Türkiye'de gerekse dünyada o güne kadar elde ettiği kazanımları görmezlikten gelmesi nedeniyle sağa sapmakla suçlayacak, her sandıktan çıkanın toplum için fayda getirmediğini örnekleyecektir:

“Çağımızda tepeden inme gelenler burjuvalar ise, rejimin adı faşizmdir. İlerici güçler ise, rejimin adı berhalde faşizm değildir. Keza, sosyalizm yapacağım diye büyük oy çoğunluğuyla iktidara gelen Hindistan Kongre Partisi, büyük burjuva ve kompradorların eline ve oradan da emperyalizmin kucağına düşünce, sandıktan çıktı diye bir imtiyaza sahip olacak değildir. Menderes iktidarı, sosyalist açıdan bir « halk devrimi » değil, antidemokratik ve hatta faşist bir yönetimdir. Dominik’in sandıktan çıkan Amerikan kuklası başkanı mı daha halkçıdır, yoksa seçim yapmayı reddeden tepeden inme Castro mu? Görüldüğü gibi « tepeden inme-sandıktan çıkma » gibi bir ayırım, sosyalist açıdan anlamsızdır. Tek anlamlı ölçü, iktidarların sınıfı karakteridir” (Avcıoğlu, Yön, 168/1966:3, Avcıoğlu, Yön, 192/1966:16).

Avcıoğlu’nun ulusal kalkınmacılığın kurulmasına dönük düşünce ve hareket alanında genel oyun belirlediği temsili demokratik yönetim anlayışı ve bu bağlamda toplumda işçi -emekçi kitlelerin sınıfsal dayanışmalarının seçim yoluyla iktidara taşınması yöntemi kabul görmemiştir. Bu anlayışta Türkiye’de solun hiç bir zaman seçim kazanma olasılığının olmayacağı inancı ile (Yetkin, 1998:137), toplumdaki öncelikli mücadele alanının emperyalizm olarak kabul edilmesinin etken olduğu görülür. Bu nedendir ki, Avcıoğlu, ulusalcı anti-emperyalist güçlerin güçlü bir aydın sınıfın öncülüğünde kuracakları sosyalist partide (Avcıoğlu’nca *Çalışanların Partisi* olarak adlandırılmıştır) örgütlenerek, ordu desteğiyle iktidarı ele geçirmeleri yöntemini benimser. 1970’li yıllarda “Devrimci Ordu Gücü” yazısıyla ordunun Türk siyasal tarihi içindeki konumunu irdeler. O’na göre ordu Türkiye’nin yeniden inşası için “çarpınan asker-sivil milliyetçi devrimciler topluluğu”dur ve yakın gelecekte de belirli koşullar altında Türk toplumu için önemli bir misyon üstlenecektir:

“Devrimci Ordu Gücü halk içinde erimeyi ve gerçek bir halk iktidarını kurmayı başarabildiği ölçüde, Türkiye’mizin “makûs talibini” yenecek ve bugün kağıt üzerinde kalan 27 Mayıs Anayasasının öngördüğü Kemalist devrim doğrultusundaki sosyal ve ekonomik düzen, kesinlikle gerçekleşecektir” (Özdemir, 2000:210-211).

Avcıoğlu’nun görüşlerinde ordu ve sivil bürokrasiye yüklenen bu misyon gereğidir ki, Türk siyasal yaşamında beklenen gelişme seyri işçi sınıfıyla daraltılmış bir mücadele alanının sınırlarını aşmış, Türkiye gibi az gelişmiş ülkelerde sosyalizmin salt işçi sınıfının ideolojisi olamayacağı anlayışının destekleyeni olmuştur. Özellikle Nasır’ın sosyalist inşa programı, az gelişmiş ülke gerçekliğinin bir modeli olarak benimsenirken, ordunun yalnızca faşizm getirmediği anlayışı için de örnek teşkil etmiştir (Yetkin, 1998:128).

Sonuç olarak, Avcıoğlu’nun kurguladığı kalkınma-gelişme modelinde ulaşılmak istenilen yer farklılaşmışsa da, Osmanlı-Türk gelişme çizgisindeki bir geleneğin izleyeni olunmağa devam edildiği görülmektedir. Topluma kalkınmanın ve ilerlemenin yollarını gösterme ve onu bu yolda dönüştürme işlevinin asker-sivil aydınların tekeline sunulması. Avcıoğlu’nun tezlerinde

belirginleşen bu bakış açısı bugün dahi Türk siyasal yaşamında ağırlığını hissettirmekte, Türk aydınlarının siyasal yaşamdaki konum alışları siyasal gündemde yerini korumaya devam etmektedir.

KAYNAKÇA

- AVCIOĞLU, D. (1963) Amerika ve Arap Sosyalizmi, *Yön*, (61), 3.
- AVCIOĞLU, D. (1980) Anglosaksonlar Açısından Türkiye’de Parlamentoculuk, *Devrim ve Demokrasi Üzerine*, Tekin Yayınevi. İstanbul.
- AVCIOĞLU, D. (1965) 1965 yılında Atatürkçülük, *Yön*, (137), 3.
- AVCIOĞLU, D. (1966) Bir Sosyalist Stratejinin Esasları, *Yön*, (185), 9-10.
- AVCIOĞLU, D. (1967) Biz Ne İstiyoruz?, *Yön*, (198), 3.
- AVCIOĞLU, D. (1966) Büyük Kongresinden Sonra TİP, *Yön*, (192), 16.
- AVCIOĞLU, D. (1965) Cumhuriyetin 42.Yılında, *Yön*, (135), 3.
- AVCIOĞLU, D. (1966) Çağımızın Ekonomik Bağımsızlık Mücadelesi Mısır Örneği, *Yön*, (189), 8-10.
- AVCIOĞLU, D. (1965) Halkçı, Devletçi, Devrimci ve Milliyetçi Kalkınma Yolu, *Yön*, (111), 9-10.
- AVCIOĞLU, D. (1962) İnanç Buhranı, *Yön*, (11), 3.
- AVCIOĞLU, D. (1962) Kaynağa Dönüş, *Yön*, (47), 3.
- AVCIOĞLU, D. (1964) Medrese Atatürkçülüğünden Gerçek Atatürkçülüğe, *Yön*, (85), 3.
- AVCIOĞLU, D. (1991) *Milli Kurtuluş Tarihi-1838’den 1995’e, Üçüncü Kitap*, Tekin Yayınevi, İstanbul.
- AVCIOĞLU, D. (1991) *Milli Kurtuluş Tarihi-1838’den 1995’e Dördüncü Kitap*, Tekin Yayınevi, İstanbul.
- AVCIOĞLU, D. (1966) Parlamentoculuk, *Yön*, (158), 3.
- AVCIOĞLU, D. (1962) Sosyalist Cezayir, *Yön*, (15), 3.
- AVCIOĞLU, D. (1962) Sosyalizm Anlayışımız, *Yön*, (36), 3.
- AVCIOĞLU, D. (1963) Sosyalizimden Önce Atatürkçülük, *Yön*, (69), 9.
- AVCIOĞLU, D. (1966) TİP’ne Dair, *Yön*, (168), 3.
- AVCIOĞLU, D. (1977) *Türkiye’nin Düzeni -Dün-Bugün-Yarın Birinci Kitap*, Tekin Yayınevi, İstanbul.

- AVCIOĞLU, D. (1978) *Türkiye'nin Düzeni -Dün-Bugün- Yarın* İkinci Kitap, Tekin Yayınevi, İstanbul.
- AVCIOĞLU, D. (1966) 27 Mayıs, *Yön*, (165), 3.
- AYBAR, M. A. (1968) *Bağımsızlık, Demokrasi, Sosyalizm/ Seçmeler:1945-1967*, Gerçek Yayınları, İstanbul.
- BELLİ, M. (1966) Demokratik Devrim/ Kiminle Beraber?, *Yön*, (175), 8.
- DİVİTÇİOĞLU, S. (1966) Avcıoğlu'nun Yazısı Üzerine, *Yön*, (171), 11.
- ERGİL, D. (1976) I. Dünya Savaşından Sonra Toplumsal Farklılaşma ve Siyasal Temsil Sorunu *Türk Parlamentoculuğunun İlk Yüzyılı*, Siyasi İlimler Türk Derneği Yayınları, Ankara.
- HEYD, U. (1979) *Türk Ulusçuluğunun Temelleri*, Çev:Kadri Günay, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- HİLAV, S. (1997) Düşünce Tarihi, *Türkiye Tarihi IV*, Cem Yayınları, İstanbul.
- KAYALI, K. (1994) *Türk Düşünce Dünyası I*, Ayyıldız Yayınları, Ankara.
- KEYDER, Ç. (1993) *Ulusal Kalkınmacılığın İflası*, Metis Yayınları, İstanbul.
- KONGAR, E. (1985) *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı II*, Remzi Kitapevi, İstanbul.
- KÖKER, L. (1990) *Modernleşme Kemalizm ve Demokrasi*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ORAN, B. (1980) *Az gelişmiş Ülke Milliyetçiliği: Kara Afrika Modeli*, Işık Yayınları, Ankara.
- ÖZDEMİR, H. (2000) *Doğan Avcıoğlu-Bir Jön Türk'ün Ardından*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- ÖZDEMİR, H. (1986) *Kalkınmada Bir Strateji Arayışı Yön Hareketi*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- SOYSAL, M. (1962) Büyük Yalan, *Yön*, (40), 3.
- TURHAN, M. (1991) *Siyasal Elitler*, Gündoğan Yayınları, Ankara.
- SOROKIN, P. A. (1994) *Çağdaş Sosyoloji Kuramları II*, Çev: Münir Raşit Öymen, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- TÜRKDOĞAN, O. (1987) *Ziya Gökalp Sosyolojisinin Temel İlkeleri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- YETKİN, Ç. (1998) *12 Mart Öncesinde Türkiye'de Soldaki Bölünmeler*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul.